

DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2020-14\(43\)-122-138](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2020-14(43)-122-138)

УДК 159.9/377.2

Торба Наталія Григорівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Біла Церква, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5187-1111>

torbang@ukr.net

Верченко Надія Вікторівна,

кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Біла Церква, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7153-8375>

ver4nad1@ukr.net

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто дослідження психологічної компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Обґрунтовано актуальність проблеми розвитку психологічної компетентності педагогів сучасних професійних закладів. Відповідно до доктрини розвитку України важливою тенденцією щодо результатів професійної підготовки є формування психологічної компетентності педагогічних працівників. Проблема особистості педагога як суб'єкта освітньої діяльності, психологічно компетентного і здатного до саморозвитку, зайняла центральне місце в педагогічній психології. Тенденції демократизації й гуманізації освіти вимагають розширення й конкретизації психологічної підготовки педагога, що дає можливість досліджувати його психологічну компетентність. Формування професійної компетентності педагога, це формування комплексу знань, умінь, навичок. У традиційній системі освіти це здійснюється в процесі теоретичної (лекції, семінари й ін. і практичної (лабораторні й практичні заняття, практики тощо) підготовки. Психологічна компетентність педагога є одним із внутрішніх інструментів

успішної професійної діяльності і являє собою особливе психічне утворення особистості, що включає психологічні знання, психологічне мислення й систему практичних умінь і навичок міжособистісного впливу. Психологічне мислення, а також уміння проектувати й створювати психологічні конструкти є професійно важливими якостями педагога професійної школи. Важливою складовою психологічної компетенції є проблема соціальної перцепції. У даному процесі важлива роль належить соціально-психологічній спостережливості, що є інтегративною характеристикою особистості і складається з пізнавальних процесів, включає життєвий і професійний досвід особистості, її рефлексивно-перцептивні вміння, сформовані, як і будь-які вміння взагалі, на базі наявних знань. У наш час проблема розуміння педагогом особистості учня набуває особливого значення у зв'язку з гуманізацією освітнього процесу і пошуком шляхів його оптимізації.

Ключові слова: соціальна перцепція; гендерні особливості викладачів; особистість учня; педагогічна діяльність; психологічне мислення.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Проблема розвитку психологічної компетентності педагога закладів професійної (професійно-технічної) освіти є однією із значущих психологічних проблем, що вимагають подальшого осмислення ряду психологічних феноменів, що становлять її зміст.

Динамічні зміни суспільного життя торкнулися не тільки структури й змісту освіти, але й особистості педагога як суб'єкта освітньої діяльності, висунувши особливі вимоги до його професійної компетентності та особистісної соціально-психологічної підготовки. Сучасна освітня ситуація характеризується відкритістю психологічної теорії й практики, загальною психологізацією педагогічної реальності, розширенням суб'єктної представленості педагога та учня в педагогічній взаємодії.

У цей час проблема особистості педагога як суб'єкта освітньої діяльності, психологічно компетентного й здатного до саморозвитку, зайняла центральне місце в педагогічній психології.

Актуальним стає завдання створення таких умов для формування психологічної компетентності фахівців, щоб вони мали можливість постійно працювати й розвивати свою професійну та психологічну компетентність.

Існуючі розбіжності між вимогами до психологічної компетентності педагога й умовами її розвитку, істотними змінами в змісті й підходах до

організації особистісно орієнтованого освітнього процесу дозволяє констатувати наявність ряду проблем і робить актуальним проведення досліджень у цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції демократизації й гуманізації освіти вимагають розширення й конкретизації психологічної підготовки педагога. Наукова рефлексія означеного кола питань досить широко представлена в роботах вітчизняних і закордонних дослідників.

Між продуктивністю педагогічної діяльності й ефективністю пізнання педагогом особистості учня існує тісний зв'язок. Тільки адекватне сприйняття й розуміння своїх учнів може зробити педагогічний процес ефективним. Ще К. Ушинський підкреслював, що, якщо педагогіка хоче виховати людину у всіх відносинах, то вона повинна, насамперед, розуміти і знати її у всіх відносинах [10], [15].

Л. Подоляк, В. Юрченко вважають що професійна компетентність пов'язана з галузями функціонування людей, їхніми можливостями й здібностями. Отже, компетентність корелює із професіоналізмом у тій чи іншій галузі, є одночасно і умовою, і показником його досягнення [10].

На думку Е. Рамзані порівняльний аналіз теоретичних досліджень і практики дає можливість виділити наступне: психологічна компетентність визначається як система знань, умінь і навичок, які забезпечують майбутньому фахівцю не тільки загальнопсихологічну підготовленість, а й високий рівень професійної самосвідомості, вміння керувати своїм психічним станом, сукупність психологічних знань і умінь, а також певних особистісних якостей, які дозволяють ефективно здійснювати професійну діяльність.

Це професійно значуще особистісне утворення, яке виникає на основі синтезу теоретичних і практичних психологічних знань, умінь, навичок і забезпечує готовність і можливість фахівця психологічно мислити і діяти в навчально-пізнавальній, імітаційно-модельованій і реальній професійно-педагогічній діяльності. Психологічна компетентність передбачає використання власного досвіду, суспільно-історичного досвіду і досвіду інших людей. Водночас компетентність передбачає відмову від прямого копіювання чужого досвіду, норм, традицій, зразків, свободу від стереотипів, установок [12].

За визначенням Н. Мачинської психологічна компетентність під різними найменуваннями («розуміння учнів», «розуміння душевного стану», «спостережливість» тощо) входить до структури загальних педагогічних здібностей [7, с. 123–128.].

О. Рушак визначає психологічну компетентність педагогічних

працівників не тільки як теоретико-психологічну обізнаність, а, у першу чергу, як сформовану система професійних цінностей та навичок професійного спілкування, вдосконалення навичок педагогічної взаємодії в системі «вчитель – учень», як систему професійного ставлення до учня; підвищення психологічної компетентності педагога-це один із важелів, який зможе покращити ситуацію у практиці навчання, виховання, розвитку молоді [17, с. 228].

Найважливішою складовою психологічної компетентності є проблема соціальної перцепції, якій, в свою чергу, присвячено багато робіт. Результати досліджень проблеми, отримано та представлено у працях Г. Андрєєвої, О. Бодалева, Н. Богомолової, Л. Петровської, О. Костюченко, О. Суської, Н. Богомолової, В. Москаленко, С. Максименко, Л. Карамушки [5], [9], [11], [12], [14], [15], [16].

Не втратили актуальність відомі дослідження О. Бодалева яким були отримані дані про різні ефекти сприйняття людини людиною, про механізми міжособистісного пізнання [12].

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті: розглянути соціальну перцепцію яке важливу складову психологічної компетентності.

Відповідно до мети у статті визначено наступні **завдання**: дослідити залежності між гендерними особливостями педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, стажем їхньої педагогічної діяльності й рівнем розвитку соціальної перцепції.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Як уже зазначалось важливою складовою психологічної компетентності є проблема соціальної перцепції. Соціальна перцепція включає сприйняття соціальної дійсності і людини людиною (міжособистісна перцепція). У даному процесі важлива роль належить соціально-психологічній спостережливості, що є інтегративною характеристикою особистості, і вбирає в себе деякі особливості пізнавальних процесів, а також життєвий і професійний досвід особистості, її рефлексивно-перцептивні вміння, сформовані, як і будь-які вміння взагалі, на базі наявних знань.

Коли йдеться про суб'єкта освітньої діяльності системи закладів професійної (професійно-технічної) освіти, то в цьому випадку проблема врахування педагогом особистості суб'єкта освітньої діяльності здобуває особливе значення.

Ні для кого не є секретом той факт, що більша частина вихованців названих установ – це діти з малозабезпечених, часто не цілком благополучних сімей, що не відрізняються високим рівнем загальноосвітньої підготовки й сформованістю пізнавальної мотивації, частина учнів є носіями негативного соціального досвіду. У цих умовах ефективність педагогічної діяльності тісно пов'язана з повнотою й адекватністю пізнання педагогом особистості підлітка.

При цьому зміст психологічної освіти педагогів недостатньо задовольняє названу потребу. Ця проблема обумовила доцільність проведення дослідження, яке було спрямоване на оцінку змісту підготовки викладачів і майстрів виробничого навчання для закладів професійної (професійно-технічної) освіти України (І. Бех, Я. Болюбаш, О. Щербак, Л. Шевчук, В. Радкевич, Л. Сергєєва) [1], [13], [18], [21], [23].

Воно виявило, що різні ЗП(ПТ)О України мають різні концепції освітньої діяльності, різні підходи до визначення психолого-педагогічної компетентності і її змістовного наповнення, а також різні підходи до формування змісту психолого-педагогічної підготовки педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти [22]. У ході дослідження був також проведений аналіз необхідних педагогові ЗП(ПТ)О якостей, і було визначено, що, відповідно до сучасних вітчизняних і світових тенденцій у розвитку педагогічної освіти, однією з важливих складових педагогічної освіти є психологічна компетентність.

У ході експерименту були висунуті завдання не тільки оволодіння педагогами ЗП(ПТ)О психодіагностичними методиками комплексного аналізу особистості, але й оволодіння ними такими психологічними технологіями, які дозволять моделювати навчальний процес, прогнозуючи можливі варіанти розвитку особистості. При цьому передбачається, що освітній процес буде носити корекційно-розвиваючий характер.

Було проведене дослідження по виявленню рівня розвитку соціальної перцепції працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Серед характеристик, що впливають на глибину і всебічність пізнання людьми один одного, найбільш значимими є: стать, вік, соціальний інтелект, стан здоров'я, установки, досвід спілкування, професійні й особистісні особливості та ін.

Вважається, що жінки, у порівнянні із чоловіками, точніше ідентифікують емоційні стани й міжособистісні відносини, переваги й недоліки особистості, емоційно більше схильні до проникнення у внутрішній стан співрозмовника.

На точність сприйняття й розуміння суб'єкта взаємодії впливає вік і особливості професійної діяльності. Такі представники суспільних професій, як педагоги, юристи, перекладачі та ін. активно формують свою соціально-

психологічну компетентність. Зв'язок між професією, досвідом спілкування й міжособистісною перцепцією розкрита в багатьох експериментах [12]. Очевидно, що в міру освоєння професійних психологічних знань і набуття життєвого досвіду педагогіки починають більш різнобічно і багатопланово сприймати й оцінювати людей. У цілому, зрілі люди можуть зрозуміти як підлітків, так і людей похилого віку, у той час як підлітки часто не в змозі зрозуміти дорослих та адекватно їх оцінити.

У дослідженні брали участь майстри і викладачі спеціальних дисциплін закладів професійної (професійно-технічної) освіти, географічно розташованих у 8 областях України. Всього в дослідженні брали участь 159 осіб, з них 56 чоловіків і 103 жінки у віці від 23 до 65 років, що мають різний стаж роботи в системі закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

З метою виконання поставлених завдань у науковому дослідженні використовувались наступні методи: аналіз та синтез положень з наукової літератури за темою роботи.

Для виявлення рівня розвитку соціальної перцепції працівників ЗП(ПТ)О використовувалась методика «Наскільки Ви об'єктивні?», що дозволило в певній мірі діагностувати рівень соціальної перцепції педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Застосовувались методи математичної статистики, зокрема коефіцієнт Стьюдента.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Використання тесту «Наскільки Ви об'єктивні?», дозволило в певній мірі діагностувати рівень соціальної перцепції педагогічних працівників ЗП(ПТ)О. Тест являє собою 12 ситуацій, що часто зустрічаються в повсякденному житті закладів професійної(професійно-технічної) освіти, для кожної з них пропонувалося три варіанта відповіді, оцінюваних різною кількістю балів. Необхідно було вибрати одну відповідь. Максимальна кількість балів за одну ситуацію – 4, таким чином, максимальна кількість балів, що могла бути отримана по даному тесту – 48. Даний тест дозволяє діагностувати 4 рівні соціальної перцепції: від високого до низького; від високої психологічної проникливості до невміння об'єктивно оцінювати суб'єктів освітнього процесу.

Аналіз отриманих результатів показав, що сумарний середній бал по всій вибірці становить 35,1 бала. Такий середній бал свідчить про досить

високий рівень розвитку соціально-перцептивної проникливості у педагогів, про адекватне сприйняття й розуміння ними своїх підлеглих.

При цьому середній результат у чоловіків становить 34,6 бала, а в жінок – 35,3. Отримані середні результати не вказують на наявність істотних розходжень у рівні соціальної перцепції педагогів-чоловіків і педагогів-жінок. Застосування математичної статистики, зокрема використання коефіцієнта Стюдента, також не виявило наявності достовірних гендерних розходжень.

Результати кореляційного аналізу по методиці «Наскільки Ви об'єктивні?»

T-test for Independent Samples (new.sta)

Note: Variables were treated as independent samples

	Mean	Mean				Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
	Group 1	Group 2	t-value	df	p	Group 1	Group 2	Group 1	Group 2	variances	variances
Ж и М	35,21	35,36	-0,23	151	0,81	95	58	3,77	3,98	1,12	0,62

Максимальна кількість балів даної вибірки – 41, їх одержали 9 осіб (5,9% від вибірки), з них 4 жінки й 5 чоловіків.

У цілому високі результати (понад 40 балів) одержали 20 осіб, що становить 13,3% від вибірки, з них 8 чоловіків і 12 жінок. Ці педагоги продемонстрували високий рівень соціальної перцепції, уміння за зовнішніми вчинками й діями своїх вихованців побачити глибинні й щирі причини їх поведінкових паттернів.

Більша частина випробуваних – 113 осіб (75,4%) – показали середній результат, тобто набрали від 31 до 39 балів за даною методикою. Це свідчить про розвинені механізми соціальної перцепції. Серед випробуваних, що набрали від 31 до 39 балів за методикою 68 жінок (74% від всіх жінок) і 45 чоловіків (77,6% від всіх чоловіків).

Результати нижче середніх (від 21 до 30 балів) набрали 16 (10,6%) випробуваних від всієї вибірки. Цю групу склали 4 чоловіків (6,9% від всіх

чоловіків) і 12 жінок (13% від всіх жінок).

Тільки один педагог (чоловік) із всіх випробуваних набрав 17 балів по даній методиці, продемонструвавши тим найнижчий рівень соціальної перцепції. При цьому стаж його роботи в ЗП(ПТ)О становить 17 років. Залишається тільки догадуватися про ті проблеми особистісного й професійного характеру, які супроводжують весь період його педагогічної діяльності.

Всі 12 ситуацій, що діагностують різні сторони соціальної перцепції, можна умовно розділити на три групи:

1) ситуації, пов'язані з об'єктивним оцінюванням зовнішнього вигляду учнів (ситуації № 8, 11, 12); При сприйнятті людини характеристики його фізичного вигляду, у порівнянні із соціальними особливостями, більше достовірні й проявляються раніше. У той же час для ефективної взаємодії найбільш значимі соціальні особливості сприйманого об'єкта. При системному розгляді представляється важливим виділити й згрупувати багато характеристик сприйманої особистості. У цьому плані основним поняттям може бути зовнішній вигляд, що включає в себе і фізичний і соціальний аспекти.

2) ситуації, пов'язані з розумінням мотивів вчинків суб'єктів освітнього процесу (ситуації № 1, 2, 3, 6, 10). У цих ситуаціях проявляється соціально-психологічна компетентність випробуваних, що дозволяє їм уловлювати в поведінці підлітків малопомітні, але істотні для розуміння, особливості. Здатність аналізувати даний тип ситуацій дозволяє педагогам об'єктивно оцінювати людей, прогнозувати їхню поведінку, формувати з ними необхідні відносини й успішно впливати на них, виходячи зі сформованих умов.

3) ситуації, що свідчать про вміння педагогів інтерпретувати зовнішні сигнали в психологічних категоріях і співвідносити їх із внутрішнім психічним станом підлітка (ситуації № 4, 5, 7, 9). Необхідно відзначити, що проблема сприйняття й розуміння емоційних станів є міждисциплінарною й складною. Емоційні стани ідентифікують по міміці, пантоміміці, пара- та екстралінгвістичним показникам вербальної продукції суб'єкта спілкування.

Незважаючи на всі індивідуальні розходження, існують деякі загальні, що виробилися в спілкуванні, у спільному житті це соціально-психологічні механізми сприйняття. Серед варіантів пропонованих відповідей авторами методики були передбачені наступні механізми міжособистісного пізнання, що впливають на адекватність формування образу сприйманого:

- механізм проєкції – перенос на досліджуваних психічних особливостей суб'єкта сприйняття. У цьому випадку здійснюється приписування як позитивних, так і негативних рис, властивостей, яких в дійсності у об'єкта немає.

- механізм стереотипізації (категоризації), що припускає віднесення сприйманої людини до одного з відомих суб'єктові типів людей, оскільки звичайно у сприймаючого в минулому сформувалися узагальнені уявлення про людей, яких він досліджує (вікові, етнічні, професійні та інші стереотипи).

- механізм спрощення, суть якого – неусвідомлюване прагнення мати чіткі, несуперечливі, упорядковані уявлення про сприйманих осіб. Це приводить до «згладжування» реально існуючих суперечливих психологічних характеристик особистості. Така тенденція до перебільшення однорідності сприйманої особистості дозволяє зменшити фіксації проявів полярних рис і інших особливостей, що в остаточному варіанті спотворює об'єктивність формування образу об'єкта пізнання.

Розглянемо, наскільки продуктивно випробувані знаходили розв'язання запропонованих у методиці ситуацій і які типи ситуацій були для них найбільш прозорі. Найкращі результати (середній бал 3,65 і 3,8 відповідно) отримані при аналізі ситуацій № 8 і № 12. Ці результати вище середніх по всьому тесту в даній вибірці й свідчать про те, що для майстрів і викладачів найбільш простими для міжособистісного сприйняття є ситуації, пов'язані з оцінюванням зовнішності підлітка. У цілому, вони об'єктивно оцінюють зовнішній вигляд підлітків, тобто при аналізі анатомічних і фізіологічних особливостей суб'єкт сприйняття робить адекватні умовиводи про фізіологічний вік, темперамент, стан здоров'я та інші особливості об'єкта.

Мінімальні середні бали випробувані одержали при виборі відповідей на 6-у (1,82 балів) і 2-у ситуації (2,1 балів), пов'язані з релевантним розумінням мотивів учинків учнів ЗП(ПТ)О. Цей факт навряд чи дивний, якщо врахувати досить суворий порядок функціонування механізмів міжособистісного пізнання (від простих до складних). При сприйнятті суб'єкта, якщо він відповідає рольовим нормам, спрацьовує механізм ідентифікації. Коли ж уявлення, що формується про сприйманий об'єкт виходить за типологічні й рольові рамки і стає незрозумілим, то спрацьовують більш складні форми механізму пізнання людей – каузальна атрибуція й рефлексія іншої людини, які самі по собі складні структурно й слабо піддаються диференціації. У цілому, група ситуацій, пов'язаних з розумінням причин і мотивів різних дій підлітків, одержала найменшу

кількість балів, що свідчить про складність саме цієї проблематики в адекватному розумінні педагогами своїх вихованців.

Результати, отримані по ситуаціях, пов'язаних із співвіднесенням зовнішніх сигналів із психологічними особливостями внутрішніх станів, мають середню позицію й у цілому свідчать про досить сформоване вміння педагогів адекватно оцінювати почуття й психічні стани, у яких перебувають підлітки. Ці ситуації непрямим чином діагностують здатність випробуваних до емпатії. Емпатійність суб'єкта формує певну нагородженість між суб'єктом і об'єктом, що обумовлює певні зміни в поведінці останнього і в кінцевому результаті може привести до позитивної оцінки сприйманої особистості.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Результати дослідження свідчать про досить високий рівень соціальної міжособистісної перцепції педагогів ЗП(ПТ)О. Не виявлено достовірних розходжень між гендерними характеристиками, стажем роботи педагогічних працівників закладів професійної(професійно-технічної) освіти і рівнем їхньої соціальної перцепції.

Успешніше за все педагоги розв'язують ситуації, пов'язані з оцінкою зовнішнього вигляду підлітків. Соціальна перцепція залежить від індивідуально-особистісних і соціокультурних факторів (соціальне походження, соціальний статус людини). Рівень соціальної перцепції педагогічних працівників більше пов'язаний з їхніми якостями особистості: емпатією, соціально-психологічною спостережливістю тощо, ніж з їхніми гендерними особливостями й стажем педагогічної роботи. Крім того, необхідно відзначити, що детальний аналіз обраних варіантів відповідей свідчить про те, що найбільше часто використовуваним механізмом міжособистісного сприйняття є стереотипізація, потім – ідентифікація й на останньому місці по частоті вибору стоїть уточнення.

Перспективи подальших досліджень. У зв'язку з вищевикладеним представляється перспективним провести діагностику рівня знання педагогами вікових та індивідуально-психологічних особливостей суб'єктів освітнього процесу, оскільки в основі такої найважливішої професійної й особистісної характеристики педагога як психологічна компетентність лежать сензитивність, а також життєвий і професійний досвід спілкування, засновані на певному обсязі знань.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі також полягають у подальшому вивченні проблеми формування психологічної

компетентності педагогів ЗП(ПТ)О.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] І. Д. Бех, «Компетентнісний підхід у сучасній освіті», Інститут проблем виховання НАПН України, 2012. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>
- [2] Ю. В. Бутан, «Психологічна компетентність вчителя в умовах нової української школи», *Психологічна культура вчителя в контексті викликів сучасності: на Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю*. Тернопіль, 2017, с. 38.
- [3] Ж. П. Вірна, *Основи професійної орієнтації: навч. посіб.* Луцьк, Україна: РВВ «Вежа», 2003, 154 с.
- [4] В. Головінов, І. Гапоненко, «Психолого-педагогічне проектування у виховній системі ПТНЗ», *Професійно-технічна освіта*, № 3, с. 6–9, 2004.
- [5] С. В. Кондратьєва, «Психолого-педагогические аспекты проблемы понимания людьми друг друга», *Психология межличностного познания*. Москва, Россия, 1981, с. 158–174.
- [6] Л. А. Лазаренко, «Психологічна компетентність педагога як чинна професіоналізації», *Сучасні наукомісткі технології*, № 1, с. 67, 2008.
- [7] Н. І. Мачинська, «Психологічна компетентність-необхідна складова професійної компетентності майбутнього фахівця», *Інженерні та освітні технології в електротехнічних і комп'ютерних системах*, № 1, с. 123–128, 2013.
- [8] «Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи», *Інформаційний вісник МОН України*, с. 10, 2016.
- [9] *Познание и общение* / Б. Ф. Ломова, А. В. Беловой, М. Коула; Ред. Москва, Россия, 1988.
- [10] Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко, *Психологія вищої школи: підручник*. Київ, Україна: Каравела, 2011, 360 с.
- [11] *Психология и педагогика* / А. А. Бодалева; Ред. Москва, Россия, 2002.
- [12] Е. В. Рамзані, «Сутність поняття психологічної компетентності вчителя», *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 2(61), 2014.
- [13] В. О. Радкевич, «Компетентнісний підхід до забезпечення якості професійної освіти і навчання», *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: на Звітній наук.-практ. конф.* (м. Київ,

29 берез. 2012 р.); Ін-т професійно-технічної освіти НАПН України; В. О. Радкевич; Ред. Київ, Україна: ІПТО НАПН України, 2012, Т. 1. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://www.uk.xlibx.com/4istoriya/74881-1-naukovo-metodichne-zabezpechennya-profesiynoi-osviti-navchannya-tezizvitnoi-naukovo-praktichnoi-konferencii-m-kiiv.php>

- [14] А. А. Реан, *Психология познания педагогом личности учащегося*. Москва, Россия, 1990.
- [15] А. А. Реан, Я. Л. Коломинский, *Социальная педагогическая психология*. Санкт-Петербург, Россия, 1999.
- [16] Н. А. Рождественская, «Роль стереотипов в познании человека человеком», *Вопросы психологии*, № 4, с. 69–76, 1986.
- [17] О. Д. Руцак, «Психологічна компетентність педагога як умова ефективного виконання професійної діяльності»: *Психологічна культура вчителя в контексті викликів сучасності: на Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю*. Тернопіль, 2017, с. 227.
- [18] Л. М. Сергеева, «Сучасні орієнтири змісту управлінської компетентності керівника навчального закладу», *Теорія та методика управління освітою*, № 3, 2010.
- [19] К. Д. Ушинский, *Проблемы педагогики*. Львов, Украина: Изд-во УРАО, 2002, 592 с. (Новая педагогическая библиотека).
- [20] К. Д. Ушинский, *Человек как предмет воспитания: опыт педагогической антропологии*. Москва, Россия: ФАИР-ПРЕСС, 2004, 576 с.
- [21] Л. І. Шевчук, «Основні напрями методичної роботи у професійно-технічних навчальних закладах з підготовки педагогів до формування фахової компетентності майбутніх кухарів», *Професійна освіта: проблеми і перспективи*, Вип. 13, с. 70–73, 2017.
- [22] О. Щербак, «Педагог професійної школи: пошук нових підходів», *Професійно-технічна освіта*, 2003, спецвип.
- [23] О. І. Щербак, «Освіта дорослих у контексті неперервності навчання», *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, Вип. 1, с. 53–60, 2016.

RESEARCH OF PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF PEDAGOGICAL WORKERS OF ESTABLISHMENTS OF PROFESSIONAL (PROFESSIONAL-TECHNICAL) EDUCATION INSTITUTIONS

Natalya Torba,

candidate of psychological sciences, Associate Professor, Department of Pedagogy of Psychology and Management, Belotserkovsky Institute continuous professional Education, SIHE «University of Educational Management».

Bila tserkva, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5187-1111>

torbang@ukr.net

Nadegda Verchenko,

candidate of biological sciences, Associate Professor, Department of Pedagogy of Psychology and Management, Belotserkovsky Institute continuous professional Education, SIHE «University of Educational Management».

Bila tserkva, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7153-8375>

ver4nad1@ukr.net

Abstract. This article examines the study of psychological competence of teachers of establishments of professional (professional – technical) education institutions. The urgency of the problem of development of psychological competence of teachers of modern professional institutions is substantiated. According to the doctrine of development of Ukraine, an important trend in the results of professional training is the formation of psychological competence of teachers. The problem of the teacher's personality as a subject of educational activity, psychologically competent and capable of self-development, has taken a central place in pedagogical psychology. Trends in the democratization and humanization of education require the expansion and specification of psychological training of teachers, which makes it possible to explore his psychological competence. Formation of professional competence of the teacher is formation of a complex of knowledge, abilities, skills. In the traditional system of education, this is done in the process of theoretical (lectures, seminars, etc.) and practical (laboratory and practical classes, practices, etc.) training. Psychological competence of a teacher is one of the internal tools of successful professional activity and is a special mental education of the individual, which includes psychological knowledge, psychological thinking and a system of practical skills and abilities of interpersonal influence. Psychological thinking, as well as the ability to design and create psychological constructs are professionally important qualities of a

vocational school teacher. An important component of psychological competence is the problem of social perception. In this process, an important role belongs to the socio-psychological observation, which is an integrative characteristic of personality and consists of cognitive processes, includes life and professional experience of the individual, his reflexive-perceptual skills, formed, like any skills in general, based on existing knowledge. Nowadays, the problem of the teacher's understanding of the student's personality acquires special significance in connection with the humanization of the educational process and the search for ways to optimize it.

Keywords: social perception; gender features of teachers; student 's personality; pedagogical activity; psychological thinking.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ УЧРЕЖДЕНИЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО (ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО) ОБРАЗОВАНИЯ

Торба Наталия Григорьевна,

кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры педагогики, психологии и менеджмента, Белоцерковского института непрерывного профессионального образования, ГЗВО «Университет менеджмента образования». Белая Церковь, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5187-1111>

torbang@ukr.net

Верченко Надежда Викторовна,

кандидат биологических наук, доцент, доцент кафедры педагогики, психологии и менеджмента, Белоцерковского института непрерывного профессионального образования, ГЗВО «Университет менеджмента образования». Белая Церковь, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7153-8375>

ver4nad1@ukr.net

Аннотация. В статье рассматривается исследования психологической компетентности педагогических работников учреждений профессионального (профессионально-технического) образования. Обосновывается актуальность проблемы развития психологической компетентности педагогов современных профессиональных заведений. Согласно доктрине развития Украины важной тенденцией по результатам профессиональной подготовки является формирование психологической компетентности педагогических работников. Проблема личности

педагога как субъекта образовательной деятельности, психологически компетентного и способного к саморазвитию, заняла центральное место в педагогической психологии. Тенденции демократизации и гуманизации образования требуют расширения и конкретизации психологической подготовки педагога, дает возможность исследовать его психологическую компетентность. Формирование профессиональной компетентности педагога, это формирование комплекса знаний, умений, навыков. В традиционной системе образования это осуществляется в процессе теоретической (лекции, семинары и др.) и практической (лабораторные и практические занятия, практики и др.) подготовки. Психологическая компетентность педагога является одним из внутренних инструментов успешной профессиональной деятельности и представляет собой особое психическое образование личности, включающее психологические знания, психологическое мышление и систему практических умений и навыков межличностного влияния. Психологическое мышление, а также умение проектировать и создавать психологические конструкты являются профессионально важными качествами педагога профессиональной школы. Важной составляющей психологической компетенции является проблема социальной перцепции. В данном процессе важная роль принадлежит социально-психологической наблюдательности, что является интегративной характеристикой личности и состоит из познавательных процессов, включая жизненный и профессиональный опыт личности, ее рефлексивно-перцептивные умения, сформированные, как и любые умения вообще, на базе имеющихся знаний. В наше время проблема понимания педагогом личности учащегося приобретает особое значение в связи с гуманизацией образовательного процесса и поиском путей его оптимизации.

Ключевые слова: социальная перцепция, гендерные особенности преподавателей, личность учащегося, педагогическая деятельность; психологическое мышление.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] I. D. Bekh, «Kompetentnisnyi pidkhd u suchasni osviti», Instytut problem vykhovannia NAPN Ukrainy, 2012. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://www.ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>
- [2] Yu. V. Butan, «Psykhologichna kompetentnist vchytelia v umovakh novoi ukrainskoi shkoly», Psykhologichna kultura vchytelia v konteksti vyklykiv suchasnosti: na Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu. Ternopil,

2017, s. 38.

- [3] Zh. P. Virna, *Osnovy profesiinoi oriantatsii: navch. posib.* Lutsk, Ukraina: RVV «Vezha», 2003, 154 s.
- [4] V. Holovinov, I. Haponenko, «Psykhologo-pedahohichne proektuvannia u vykhovnii system PTNZ», *Profesiino-tekhnichna osvita*, № 3, s. 6–9, 2004.
- [5] S. V. Kondrateva, «Psykhologo-pedahohycheskye aspekty problemy ponymanya liudmy druh druha», *Psykhohohyia mezhlychnostnoho poznanyaia*. Moskva, Rossiya, 1981, s. 158–174.
- [6] L. A. Lazarenko, «Psykhohohichna kompetentnist pedahoha yak chynna profesionalizatsii», *Suchasni naukomistki tekhnolohii*, № 1, s. 67, 2008.
- [7] N. I. Machynska, «Psykhohohichna kompetentnist-neobkhudna skladova profesiinoi kompetentnosti maibutnoho fakhivtsia», *Inzhenerni ta osviti tekhnolohii v elektrotekhnichnykh i kompiuternykh systemakh*, № 1, s. 123–128, 2013.
- [8] «Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly», *Informatsiinyi visnyk MON Ukrainy*, s. 10, 2016.
- [9] *Poznanie i obshchenie* / B. F. Lomova, A. V. Belovoj, M. Koula; Red. Moskva, Rossiya, 1988.
- [10] L. H. Podoliak, V. I. Yurchenko, *Psykhohohiia vyshchoi shkoly: pidruchnyk*. Kyiv, Ukraina: Karavela, 2011, 360 s.
- [11] *Psihologiya i pedagogika* / A. A. Bodaleva; Red. Moskva, Rossiya, 2002.
- [12] E. V. Ramzani, «Sutnist poniattia psykhohohichnoi kompetentnosti vchytelia», *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, 2(61), 2014.
- [13] V. O. Radkevych, «Kompetentnisnyi pidkhid do zabezpechennia yakosti profesiinoi osvity i navchannia», *Naukovo-metodychne zabezpechennia profesiinoi osvity i navchannia: na Zvitnii nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 29 berez. 2012 r.)*; In-t profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy; V. O. Radkevych; Red. Kyiv, Ukraina: IPTO NAPN Ukrainy, 2012, T. 1. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://www.uk.xlibx.com/4istoriya/74881-1-naukovo-metodichne-zabezpechennya-profesiynoi-osviti-navchannya-tezizvitnoi-naukovo-praktichnoi-konferencii-m-kiiv.php>
- [14] A. A. Rean, *Psihologiya poznaniya pedagogom lichnosti uchashchegosya*. Moskva, Rossiya, 1990.
- [15] A. A. Rean, YA. L. Kolominskij, *Social'naya pedagogicheskaya psihologiya*. Sankt-Peterburg, Rossiya, 1999.
- [16] N. A. Rozhdestvenskaya, «Rol' stereotipov v poznanii cheloveka chelovekom», *Voprosy psihologii*, № 4, s. 69–76, 1986.
- [17] O. D. Rushchak, «Psykhohohichna kompetentnist pedahoha yak umova efektyvnoho vykonannia profesiinoi diialnosti»: *Psykhohohichna kultura*

vchytelia v konteksti vykykiv suchasnosti: na Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu. Ternopil, 2017, s. 227.

- [18] L. M. Serheieva, «Suchasni oriientyry zmistu upravlinskoï kompetentnosti kerivnyka navchalnoho zakladu», Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu, № 3, 2010.
- [19] K. D. Ushinskij, Problemy pedagogiki. L'vov, Ukraina: Izd-vo URAO, 2002, 592 s. (Novaya pedagogicheskaya biblioteka).
- [20] K. D. Ushinskij, Chelovek kak predmet vospitaniya: opyt pedagogicheskoi antropologii. Moskva, Rossiya: FAIR-PRESS, 2004, 576 s.
- [21] L. I. Shevchuk, «Osnovni napriamy metodychnoi roboty u profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh z pidhotovky pedahohiv do formuvannia fakhovoi kompetentnosti maibutnikh kukhariv», Profesiina osvita: problemy i perspektyvy, Vyp. 13, s. 70–73, 2017.
- [22] O. Shcherbak, «Pedahoh profesiinoi shkoly: poshuk novykh pidkhodiv», Profesiino-tekhnichna osvita, 2003, spetsvyp.
- [23] O. I. Shcherbak, «Osvita doroslykh u konteksti neperernovnosti navchannia», Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy, Vyp. 1, s. 53–60, 2016.

*Стаття надійшла до редакції
26 березня 2020 року*